

УДК 343.12

Я. В. СТРЕЛЮК,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА, ЯКЕ ВЧИНЕНЕ ЗНАЙОМИМ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ

Досліджено стан оперативно-розшукового забезпечення підрозділами карного розшуку досудового розслідування шахрайства, яке вчинене знайомими потерпілої особи. Внаслідок проведеного дослідження констатовано, що в оперативно-розшуковій науці це питання ще глибоко не досліджувалося. Водночас визначено основні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, при проведенні яких обов'язково повинні брати участь працівники карного розшуку з метою оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства.

Ключові слова: оперативно-розшукове забезпечення, досудове розслідування, шахрайство, підрозділи карного розшуку.

Стрімкий розвиток економічних відносин та підвищення «юридичної обізнаності» окремих верств населення у нашому суспільстві за останні 20 років привели до того, що сьогодні працівники ОВС України у 87% фактів звернень громадян щодо вчинення відносно них шахрайських дій з боку їхніх знайомих стикаються з проблемою розмежування кримінально караного діяння та цивільно-правових відносин.

Хоча ст. 190 Кримінального кодексу України і закріплено кримінальну відповідальність за вчинення шахрайства, а саме заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою, однак, як свідчить оперативна та слідча практика, у випадку коли потерпіла особа та злочинець певний час, до вчинення вказаного злочину, були знайомі та підтримували дружні або привітні відносини, злочинець обов'язково намагається уникнути кримінальної відповідальності за його вчинення шляхом застосування хитрощів. Найбільш розповсюдженим способом уникнення кримінальної відповідальності за вчинення шахрайства є вказування злочинцем неправдивої мети заволодіння майном, а саме: за згодою сторін взяв у тимчасове користування певне майно з наміром обов'язкового повернення власникові через проміжок часу. Неповорнення майна у визначений термін пояснює різними виниклими в нього життєвими обставинами (хотів повернути, однак забув; відволікли; у випадку заволодіння грошима – їх відсутність, з обіцянням повернути їх за першої нагоди тощо). Вказане призводить до того, що на сьогодні виникла нагальна необхідність визначити шляхи встановлення та доказування саме факту вчинення

злочинно-шахрайських дій, а не наявності цивільно-правових відносин.

Питанню оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування різних видів злочинів присвячені роботи різних вчених. Серед них С. В. Албул, К. В. Антонов, Ж. М. Бигу, С. Ю. Гаврик, В. В. Гриценко, М. І. Данилюк, В. В. Єфімов, М. А. Лісовий, С. Ю. Мироненко, М. М. Перепелиця, В. М. Рудік, С. А. Савенко, Л. П. Скалозуб, В. В. Сокурєнко, М. В. Стащак, В. В. Шендрік та ін. Однак у сфері оперативно-розшукової діяльності за роки незалежності відсутнє дослідження, яке б було присвячено питанню здійснення оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства. Це вплинуло на вибір тематики статті і обґрунтувало її актуальність. Водночас слід зазначити, що за роки незалежності України обраній нами тематиці лише фрагментарно приділив увагу В. Я. Гайдай у вигляді кількох статей та тез доповідей. Отже, враховуючи останні якісно-змістовні зміни в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, здійснення оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства є науково не дослідженим [1].

Мета статті – дослідити особливості здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства, яке вчинене знайомим потерпілої особи.

З метою встановлення особливостей оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайств, учинених знайомими

потерпілої особи, ми вважаємо за доцільне визначити зміст «оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування» та його основні задачі.

Проведений М. В. Стащак аналіз сучасних наукових праць у сфері оперативно-розшукової діяльності свідчить про те, що в останнє десятиріччя поняття «оперативно-розшукове забезпечення» переживає період актуалізації, повернення з пасивного запasu наукової терміносистеми та водночас проходить процес переосмислення [2], і це особливо помітно в сучасних теоретично-прикладних працях.

Так, Ю. М. Крамаренко відмічає, що «оперативно-розшукове супроводження досудового слідства та судового розгляду» – це заснована на законах та нормативно-правових актах упорядкована система заходів, що здійснюється уповноваженими на те суб'єктами оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) із збирання та узагальнення фактичних даних про обставини протиправного негативного впливу підозрюваних, обвинувачених, їх зв'язків (кримінальних і корумпованих) та інших зацікавлених осіб на учасників кримінального процесу та прийняття заходів щодо нейтралізації цих дій [3, с. 17].

Водночас С. А. Савенко визначає, що поняття «оперативно-розшукове забезпечення» можна трактувати як своєчасне створення оптимальних умов для успішного здійснення кримінального провадження шляхом використання можливостей ОРД [4, с. 132].

На думку В. П. Хомколова, під оперативно-розшуковим забезпеченням необхідно розуміти систему заходів, заснованих на законі та відомчих нормативних актах, що здійснюються оперативно-розшуковими підрозділами ОВС і спрямовані на безперервне, своєчасне і повне забезпечення досудового слідства інформацією, що містить сукупність фактичних даних про обставини вчинених злочинів та осіб, які їх вчинили, а також інші відомості, необхідні для розслідування і розкриття злочинів. А загалом, як вважає В. П. Хомколов, оперативно-розшукове забезпечення є самостійною формою взаємодії слідчого й оперативних підрозділів [5].

Є. М. Рябков визначає, що коло питань, які вирішуються у процесі оперативно-розшукового забезпечення, значно ширше, ніж під час взаємодії. Тобто цей учений вважає, що поняття «оперативно-розшукове забезпечення» може також охоплювати вирішення завдань у період, коли встановлені особи, які вчинили злочини, і необхідно забезпечити захист зібраних слідством доказів, збереження речових доказів, безпеку учасників кримінального провадження,

щодо яких здійснюється психічний і фізичний вплив, тощо [6, с. 8–9].

У свою чергу, ми підтримуємо точку зору М. В. Стащак, який відзначає, що оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження – це одна з організаційно-тактичних форм ОРД, основним призначенням якої є забезпечення ефективного, повного й об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, відшкодування матеріальних збитків, завданих підготовкою чи вчиненням злочину, за допомогою нормативно дозволених оперативно-розшукових можливостей [2].

Враховуючи надані визначення та на підставі аналізу праць указаних вчених, чинного законодавства, можна констатувати, що працівники карного розшуку мають активно залучатися до проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій з метою оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства.

Згідно з положеннями кримінального процесуального законодавства власна ініціатива оперативних працівників щодо проведення заходів заборонена, тому оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування злочинів, у тому числі й шахрайств, повинна здійснюватися в межах виконання ними доручень слідчого в порядку, визначеному ст. 40 Кримінального процесуального кодексу України.

Враховуючи вказане, на нашу думку, оперативні працівники з метою встановлення факту вчинення шахрайських дій стосовно особи з боку знайомого мають залучатися під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як:

- допит потерпілої та підозрюваної осіб;
- встановлення свідків, очевидців чи інших осіб, які можуть володіти інформацією, що матиме значення для встановлення означеного факту;
- використання негласного співробітництва;
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, розглянемо детальніше особливості здійснення вказаних слідчих дій працівниками карного розшуку.

Так, під час допиту потерпілої особи працівники карного розшуку зобов'язані отримати відповіді на такі питання:

- ступінь її знайомства з особою, на яку вказують як на шахрая;
- час їх знайомства між собою;
- відносини, які між ними склалися;
- час, коли відбулись шахрайські дії;
- предмет шахрайських дій, у випадку вчинення шахрайства відносно речей матеріального

світу, наявність притаманних лише їм особливостей (сколів, подряпин тощо), документів, що підтверджують право власності;

- обставини вчинення шахрайства;
- відносини, які склалися між потерпілою особою та злочинцем після вчинення факту шахрайства;
- наявність розписки чи іншого документа про зобов'язання щодо повернення майна.

Водночас оперативні працівники також мають встановити, чи були присутніми сторонні особи під час вчинення шахрайства, чи відомі потерпілій дані осіб, яким відомо про вказаний факт.

Під час допиту особи, на яку вказує потерпілий як на «шахрая», обов'язковим є встановлення, окрім уже зазначених аспектів, мети вчинення нею шахрайства, а у випадку відмови злочинця від мети обернення майна на свою користь, потрібно отримати відповідь на таке питання: навіщо він заволодів майном потерпілої особи, і де воно зараз знаходиться?

Окремо слід зазначити, що працівники карного розшуку обов'язково мають встановити осіб, яким відомо про вчинення шахрайства. Так, по-перше, серед спільних знайомих потерпілого та злочинця можуть бути особи, яким останні розповідали про намір вчинити шахрайство або заволодіти майном в інший спосіб через особисті причини (заздрість, помста тощо). По-друге, близьким друзям злочинець міг похвастатися або похизуватися, що «обманув» потерпілу особу та заволодів майном.

Крім наведеного, оперативні працівники мають залучити осіб, які співпрацюють із органами внутрішніх справ на конфіденційній основі, з метою встановлення як вищезазначеної категорії осіб, так і інших можливих потерпілих від дій шахрая. Адже, як свідчить прак-

тика, у кожному другому випадку шахрайства злочинець вчинює шахрайські дії не менш ніж 3–4 рази перед виявленням та затриманням його правоохоронними органами.

Водночас оперативні працівники вказують, що відомі випадки (78 %), коли після звертання потерпілої особи до правоохоронних органів особи, які заволоділи їхнім майном шахрайським шляхом, телефонували та погрожували, що потерпілі нічого не зможуть довести, оскільки вони не висловлювали наміру заволодіти майном без мети повернення. Однак у більшості випадків (89 %) досліджувані категорії шахрайств кваліфікуються за ч. 1 ст. 190 КК України, а отже, проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як негласне зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, а саме мобільного телефону потерпілої, є неможливим. У випадку вчинення відносно особи шахрайських дій, які можливо кваліфікувати за ч. 2 та 3 ст. 190 КК України, оперативні працівники вказали на доцільність проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії у всіх випадках досудового розслідування шахрайства.

Отже, **підсумовуючи** наведене, можна констатувати, що під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства, яке вчинено знайомим потерпілої особи, працівники карного розшуку, в першу чергу, зобов'язані встановити кінцеву мету вчинення особою дій, направлених на отримання майна шляхом обману, враховуючи, що у вказаному випадку злочинці, скоріш за все, будуть заперечувати свою провину, а доказати факт учинення шахрайства здебільшого можливо лише шляхом непрямих доказів (показання свідків, очевидців тощо), які підтверджують мету злочинця – обернення майна на свою користь.

Список використаних джерел

1. Гайдай В. Я. Історико-правовий аналіз виникнення та становлення сучасного поняття «шахрайство» у вітчизняній правничій науці / В. Я. Гайдай // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спецвип. № 2, ч. 1. – С. 181–190.
2. Стащак М. В. Теоретична інтерпретація концепту «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» / М. В. Стащак // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2014. – № 199. – С. 60–68.
3. Крамаренко Ю. М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Крамаренко Юрій Миколайович. – Харків, 2005. – 20 с.
4. Савенко С. А. Оперативно-розшукове забезпечення судового провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Савенко Сергій Анатолійович. – Харків, 2014. – 219 с.
5. Хомколов В. П. Некоторые проблемы оперативно-розыскного обеспечения предварительного следствия / В. П. Хомколов // Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями. – Київ : КВШ МВД СССР им. Ф. Е. Дзержинского, 1989. – С. 17–26.
6. Рябков Е. М. Нейтрализация противодействия привлекаемых к уголовной ответственности лиц с использованием возможностей ОРД : монография / Е. М. Рябков. – Н. Новгород : Нижегород. акад. МВД России, 2002. – 189 с.

Надійшла до редколегії 19.12.2014

СТРЕЛЮК Я. В. ОСОБЕННОСТИ СОВЕРШЕНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) И НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ В ХОДЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ МОШЕННИЧЕСТВА, СОВЕРШЁННОГО ЗНАКОМЫМ ПОТЕРПЕВШЕГО

Исследовано состояние оперативно-розыскного обеспечения подразделениями уголовного розыска досудебного расследования мошенничества, совершённого знакомым потерпевшего. В результате проведённого исследования констатировано, что в оперативно-розыскной науке данный вопрос ещё глубоко не исследовался. Вместе с этим определены основные следственные (розыскные) и негласные следственные (розыскные) действия, в проведении которых обязательно должны принимать участие сотрудники уголовного розыска с целью оперативно-розыскного обеспечения предварительного расследования мошенничества.

Ключевые слова: оперативно-розыскное обеспечение, досудебное расследование, мошенничество, подразделения уголовного розыска.

STRELIUK Y. V. FEATURES OF REALIZING INVESTIGATORS (SEARCH) AND SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS WITHIN OPERATIVE AND SEARCH GUARANTEEING OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF FRAUD COMMITTED BY THE VICTIM'S FAMILIAR PERSON

Results of the research are obtained by analyzing empirical material and statistical data of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The areas of implementation are operative and search activity, criminal procedure, criminalistics. The practical importance of the paper is the fact that some provisions of the article may be used while writing monographs and methodical and educational textbooks and directly by operative units of the internal affairs agencies of Ukraine in combating fraud by the divisions of criminal investigation. The result of the study is a conclusion that police officers from criminal investigative divisions while guaranteeing pre-trial investigation of fraud committed by the victim's familiar person must, first of all, establish the ultimate goal of committed by a person actions aimed at obtaining property by the way of fraud considering the fact that the perpetrators, in the mentioned case, mostly will deny their guilt and to prove the fact of fraud, in most cases, is possible only by circumstantial evidence (testimony of witnesses, eyewitnesses, etc.) that prove the criminal's aim, which is reversal of property in their favor.

Keywords: counteraction, interaction, investigative (search) action, secret investigative (search) action, fraud.

УДК [35.072.22:351.771](4)

В. В. ЧУМАК,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри адміністративної діяльності ОВС

факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки

та кримінальної міліції у справах дітей

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСВІД КРАЇН БАЛТІЇ ТА ГРУЗІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Зазначено, що явище корупції має руйнівний характер і уповільнює економічний розвиток країни. Розглянуто та проаналізовано досвід країн Балтії та Грузії у сфері боротьби проти корупції в органах внутрішніх справ, а також доведено доцільність обрання саме цих держав. На підставі проведеного аналізу стратегічних антикорупційних програм країн Балтії та Грузії сформульовано деякі корисні закономірності, які можуть стати в нагоді під час створення антикорупційної стратегії в Україні.

Ключові слова: корупція, органи внутрішніх справ, досвід країн, країни Балтії, Грузія, антикорупційна стратегія.

На сьогодні проблема корупції є одним із злободенних питань, актуальних не тільки для України, але і для більшості країн світу. Корупція – це складне соціальне, економічне і полі-

тичне явище, що зачіпає всі країни незалежно від рівня розвитку та не визнає національних кордонів. Вона завдає великої шкоди, уповільнюючи економічний розвиток суспільства